

De voetnoten blijven beperkt tot bronvermeldingen van de gebruikte citaten. Wat de vergelijking Vlaanderen-Nederland betreft laat de auteur zelfs enkele steken vallen. Zo stelt hij wat het fenomeen betreft van het 'vechten tussen geloven', tussen kinderen uit katholieke en protestante scholen, dat 'uit Vlaanderen bijna geen vermeldingen bekend zijn' (p. 41). Hij laat het echter na te verwijzen naar de andere religieuze samenstelling van Vlaanderen en laat ook een mogelijke alternatieve schoolstrijd, die tussen kinderen uit katholieke en 'neutrale' scholen, onvermeld.

Ook wat de inhoudelijke analyse betreft, komt de lezer niet aan zijn trekken. Rölning verwijst weliswaar naar bestaande theoretische modellen en hypothesen uit de historische, pedagogische, psychologische en sociale wetenschappen, doch mijns inziens te beknopt. Voor wie met de bestaande debatten rond emotionalisering, *nature/nurture* en de overgang van de standaard- naar de keuzebiografie niet bekend is, komen de conclusies van de auteur over moderniteit en de ontdekking van het zelf of de moderne zelfreflectie, daardoor speculatief over.

Als bloemlezing uit de Nederlandstalige autobiografische literatuur en als smaakmaker voor de volledige lectuur van enkele relatief onbekende teksten is Rölings boek aantrekkelijk. Het herinnert er ons terecht aan dat de autobiografie, zeker voor historische periodes waar *oral history* wegens het ontbreken van respondenten geen optie meer is, een niet te verwaarlozen bron is. Voor wie zich hier aan wil wagen is Rölings bespreking van de mogelijke valkuilen die het gebruik van dit soort bronnen met zich meebrengt, aan te raden lectuur. Voor mij persoonlijk smaakten, naast de bekende toppers (zoals P.J. Troelstra, Ernest Claes, Annie Romein-Verschoor, Aletta Jacobs, Hendrik de Man), de citaten van enkele minder bekende (vrouwelijke) auteurs over hun negentiende-eeuwse kindertijd naar meer (Geertruida Carelsen en Nini Brunt bijvoorbeeld). Een volwaardige studie over de Nederlandstalige autobiografische jeugdherinnering mag de lezer echter niet verwachten.

Hannelore Vandebroek

Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (SOMA), Brussel

Margreet van Till, *Batavia bij nacht. Bloei en ondergang van het Indonesisch roverswezen in Batavia en de Ommelanden 1869-1942* (Amsterdam: Aksant, 2006)
284 p. ISBN 9789052602288

Dit proefschrift betreft een onderzoek naar banditisme in de residentie Batavia in de laat-koloniale periode. Dit gewest omvatte de hoofdstad Batavia en de Ommelanden, twee gebieden met een sterk verschillend karakter. Batavia was bestuurlijk centrum, knooppunt in het wereldscheepvaartverkeer en brandpunt van koloniale moderniteit. De Ommelanden waren een slecht ontsloten achterland, dat grotendeels was uitgegeven aan particuliere landheren. In de Ommelanden was de bestuursmacht tot aan het einde van de negentiende eeuw zwak ontwikkeld, beperkt in middelen en weinig doeltreffend. Deze situatie vormde een voedingsbodem voor allerlei vormen van misdaad en geweld. De economische ontwikkeling bood volop kansen op buit, de geografie vormde gunstig terrein voor overvallen en de bestuurlijke situatie leverde weinig gevaar voor aanhouding en vervolging. Vooral de rafelrand tussen stad en ommelanden vormde een broeinest voor het roverswezen, doorgaans aangeduid als rampok.

De vraagstelling is driedelig en betreft de aard, de oorzaken en de gevolgen van dit banditisme. Het fenomeen wordt beschreven in termen van daders, slachtoffers, en gebruik van wapens en geweld, en wordt afgebakend tegenover andere uitingen van collectief geweld. Omdat roof vooral wordt gezien als onderneming en het roverswezen zelfs als bedrijfstak, wordt de vraag naar de oorzaken voor de bloei gesteld in termen van economische betekenis. Voor de moderniserende koloniale staat vormde de hardnekkige onveiligheid in de achtertuin van het bestuurscentrum een hinderlijk probleem. De aanpak vergde meer overheidscontrole over de particuliere landerijen en de inzet van een professioneel politieapparaat. De hoofdvraag in deze studie is in hoeverre het banditisme heeft bijgedragen tot de uitbreiding van het staatsgezag over de Ommelanden. Daardoor kan het centrale probleem in verband worden gebracht met debatten over de relatie tussen enerzijds inheems banditisme en anderzijds koloniale staatsvorming en de ontwikkeling van het kapitalistisch wereldsysteem.

Onderzoek naar onwettige verschijnselen in de schemerkant van de samenleving stuit doorgaans op veel problemen van begripsvorming en feitelijke waarneming in bronnen en dat geldt eens te meer voor koloniale samenlevingen. De auteur besteedt daarom veel aandacht aan de afbakening van rampok tegenover verwante verschijnselen. Rampok kwam neer op groepsgewijze, gewelddadige overvallen en moet daarom worden onderscheiden van maffia, die gericht is op het aanbieden van bescherming en het onder dreiging van geweld afpersen van beschermingskosten. Het bestaan van een dergelijke maffia in en rond Batavia is wel beweerd, maar volgens de auteur niet aantoonbaar gebleken, althans niet in verband met het roverswezen. Een rampoker moet voorts worden onderscheiden van een *jago*, een lokale krachtfiguur, die zijn diensten kon aanbieden aan dorpschoude of ondernemers, maar vaak ook overging tot roof. De bewering dat op het Javaanse platteland sprake was van verstrengeling van lokaal bestuur en lokaal geweld mist volgens de auteur iedere grond. Tenslotte mag rampok niet op een lijn worden gesteld met het 'roversgeweld' dat kenmerkend was voor de naoorlogse bersiappperiode. Al deze begripsmatige onderscheidingen zijn rechtzettingen van aannamen in recent onderzoek naar geweld in de gekoloniseerde samenleving.

Voor de beschrijving van de feitelijke ontwikkeling van de roverijen heeft de auteur vooral gebruik gemaakt van berichten in het *Bataviaasch Nieuwsblad*. Politierapporten en rechtbankverslagen bleken te moeilijk toegankelijk en mondelinge bronnen niet meer beschikbaar. De krantenberichten bestrijken maar een deel van het aantal roofovervallen gerapporteerd in de *Koloniale Verslagen* en het werkelijke aantal was ongetwijfeld nog groter. De onderrapportage veranderde bovendien in de tijd, al naargelang de wisselende belangstelling van bestuur en pers voor deze vorm van misdaad. Het gepresenteerde verloop van de roofovervallen (p. 227) begint in 1880 maar pas vanaf 1900 ging de berichtgeving daaraan regelmatig aandacht besteden. Dit alles maakt dat de gerapporteerde overvallen het feitelijk verloop zeer vertekend weergeven, en niet zonder meer bruikbaar zijn om het verschijnsel rampok te verklaren. De pogingen van de auteur daartoe hebben niet geleid tot overtuigend resultaat. Zij stelt enerzijds dat rampok gedurende de gehele koloniale periode endemisch was (p. 20, 36, 59), anderzijds dat het een laatkoloniaal verschijnsel was. Het 'ruraal banditisme' zou van karakter zijn veranderd. In de periode 1700-1850 zou het gaan om politiek ondernemerschap, van 1850-1890 om agrarisch-religieus protest en 1890-1942 om economisch gemotiveerde misdaad. Hier worden heel verschillende gewelduitingen

op een lijn gesteld. De lange termijn ontwikkeling van het roverswezen blijft duister; het woord opkomst ontbreekt in de titel niet toevallig.

De relatie tussen economische conjunctuur en banditisme in de bloeitijd (1890-1930) wordt evenmin helder. Enerzijds wordt benadrukt dat de bloei van het banditisme samenviel met een periode van relatieve welstand van de Javaanse bevolking; anderzijds piekten de roofovervallen juist in de crisisjaren, die het bestaansminimum van de plattelandsbevolking raakten. Een verklaring voor deze waargenomen verbanden ontbreekt. De analyse van het verband tussen de ontwikkeling van banditisme en van het bestrijdingsapparaat is evenmin geheel bevredigend. De auteur stelt vast dat de activiteiten van rovers tussen 1890 en 1920 precies samenvielen met de periode 1900-1925, waarin de reorganisaties van het politiewezen plaatsvonden (p. 62). In de conclusie (p. 218) heet het dat de grote bloei van het banditisme samenviel met het 'relatieve machtsvacuüm' tussen 1870-1925, met name 1906-1922. Bron van deze opvatting is, dat de rampokstatistiek wordt opgevat als graadmeter van feitelijke criminaliteit. Deze statistiek was veeleer onderdeel van het proces van rampokbestrijding, dus uitdrukking van de interactie van overheid en bandieten. De grote toename van het aantal overvallen na 1900 kan ook worden gezien als het begin en de sterke afname na 1920 als de bezegeling van de ondergang van het bendewezen. Die interpretatie sluit beter aan bij het perspectief van koloniale staatsvorming.

De hoofdstelling, dat de uitbreiding van het staatsgezag door politionele gezagshandhaving over de bevolking voortvloeide uit de noodzaak tot optreden tegen banditisme wordt overtuigend onderbouwd. Niet verrassend, want dat gold voor talrijke geweldgerelateerde onderwerpen variërend van opiumsmokkel tot zeeroof. Opmerkelijk is wel dat vooral 'ethische' politici en kritische journalisten de stuwende factor waren in de drang tot modernisering en professionalisering en niet het bestuur. Besluitvorming verliep moeizaam, reorganisaties werden traag doorgevoerd en halfslachtig uitgevoerd, maar het lijkt overtrokken de overgangsfase 'van feodalisme naar democratie' (sic) te bestempelen als 'relatief machtsvacuüm' (p. 198). Hier was nauwer aansluiting op de uitgebreide literatuur over koloniale staatsvorming op zijn plaats geweest.

De meest oorspronkelijke en overtuigende component van dit boek vormt de uitgebreide beschrijving van de culturele dimensie van de criminaliteit op basis van krantenverslagen, reisverhalen, koloniale romans, Javaanse volksverhalen en Indonesische films. Waarden, houdingen en opvattingen van rampokkers en *jago's* worden belicht in de context van de Javaanse volkscultuur. Daarnaast vormde het optreden van bandieten en hun criminele subcultuur volop stof voor lokale legendevorming en beeldvorming van de stedelijke bevolking. Hierin wordt zichtbaar dat het bendewezen niet een marginaal maar een maatschappelijk ingebed verschijnsel was.

Samenvattend: De analyse van het sociaaleconomische aspect van het roverswezen laat vele vragen open. De belangrijkste verdiensten van deze studie zijn de kritiek op vigerende opvattingen over geweld en misdaad in de koloniale samenleving en de boeiende beschrijving van de culturele dimensie van het Bataviase banditisme.

J. à Campo

Erasmus Universiteit Rotterdam